

UNIVERZA V LJUBLJANI
AKADEMIJA ZA GLASBO
ODDELEK ZA INŠTRUMENTE S TIPKAMI

MAGISTRSKA NALOGA

FRANC GORŠIČ IN KRONA NJEGOVEGA OPUSA
– ORGLE V CERKVI SV. TROJICE V LJUBLJANI

DUŠAN JEŠELNIK

LJUBLJANA, 2019

UNIVERZA V LJUBLJANI
AKADEMIJA ZA GLASBO
ODDELEK ZA INŠTRUMENTE S TIPKAMI

MAGISTRSKA NALOGA

FRANC GORŠIČ IN KRONA NJEGOVEGA OPUSA
– ORGLE V CERKVI SV. TROJICE V LJUBLJANI

DUŠAN JEŠELNIK

Mentorica: izr. prof. Renata Bauer

Ljubljana, 2019

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisani/-a, z vpisno številko, rojen/-a, sem avtor/-ica magistrskega dela z naslovom:

.....

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predloženo magistrsko delo izključno rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela;
- sem poskrbel/-a, da so dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, navedena v seznamu literature in virov in da so citirana v skladu z mednarodnimi standardi in z zakonom o avtorstvu in sorodnih pravicah;
- je elektronska oblika identična s tiskano obliko magistrskega dela in soglašam/ne soglašam (ustrezno izbrati) z objavo magistrskega dela na spletni strani Akademije za glasbo, Univerze v Ljubljani,
- je magistrsko delo lektorirano.

V Ljubljani, dne Podpis avtorja/-ice:

IZJAVA LEKTORJA, DA JE NALOGA LEKTORIRANA

DATUM:

PODPIS:

ZAHVALA

Za vso pomoč, čas in nasvete pri izdelavi magistrske naloge se želim najlepše zahvaliti mentorici izr. prof. Renati Bauer, izdelovalcu orgel in restavradorju, ing. Branetu Koširju, sestri Marti Triler iz arhiva uršulinskega samostana in župniku Draganu Adamu, ki so mi bili vedno na voljo za kakršnokoli pomoč. Hvala tudi Marcelu Bukovcu za posnete fotografije.

Posebej pa naj se zahvalim še vipavskemu župniku Lojzetu Furlanu za oblikovanje in mag. Lejli Irgl za jezikovni pregled pričujoče naloge.

IZVLEČEK

Namen magistrskega dela je predstaviti Franca Goršiča, ljubljanskega izdelovalca orgel in njegov največji inštrument – ki pa je tudi njegov najboljši izdelek – ter ugotoviti, v čem je skrivnost posebnega žlahtnega zvena njegovih orgel, ki je po dobrih sto letih še vedno edinstven.

V uvodnem delu magistrskega dela sta predstavljena Goršičevo življenje in zgodovinski oris časa in družine, iz katere izhaja. V nadaljevanju sledi analiza uršulinskih orgel in opis posebnosti inštrumenta, v zaključku pa ugotovitve, ki utemeljujejo edinstvenost in izjemnost Goršičevih orgel, ki jih je mojster postavil v uršulinski cerkvi v Ljubljani.

KLJUČNE BESEDE

orgle, register, piščal, traktura, sapnica, manubrij, manual, pedal, meh

ABSTRACT

The aim of this MA thesis is to present Franc Goršič, a pipe organ builder from Ljubljana, as well as his biggest and at the same time also his best work. In addition, the thesis tries to reveal the secret behind the especially noble sound of his pipe organ, remaining unique even more than one hundred years later.

The introductory part of the thesis presents the life of Fran Goršič as well as the historical outline of his time and his family origin. The thesis continues with the analysis and the description of the special features of the pipe organ in the Ursuline church (Church of the Holy Trinity) in Ljubljana. The conclusion presents the findings that prove the uniqueness and the exceptional value of the pipe organ built by Fran Goršič in the Ursuline church in Ljubljana.

KEY WORDS

pipe organ, timbre, pipe, tract, nozzle, stop, manual, pedalboard, bellows

KAZALO:

1.	UVOD	1
2.	FRANC GORŠIČ IN NJEGOV ČAS	3
2.1	Oris časa in rodbine	3
2.2	Goršičevo življenje	4
2.3	Goršičevo delo	7
3.	PREGLED NAJPOMEMBNEJŠIH GORŠIČEVIH OPUSOV	11
4.	ORGLA V URŠULINSKI CERKVI V LJUBLJANI	12
4.1	Od ideje do načrta	12
4.2	Dispozicija	15
4.3	Značilnosti in posebnosti uršulinskih orgel	22
5.	NAJPOMEMBNEJŠI USTVARJALCI NA TEH ORGLAH	33
6.	ZAKLJUČEK	35

KAZALO SLIK:

Slika 1: Orgle v cerkvi Sv. Trojice v Ljubljani	2
Slika 2: Franc Goršič	5
Slika 3: Tonska traktura z abstraktami	7
Slika 4: Že spolirane piščali v prospektu, pogled iz notranjosti omare	8
Slika 5: Restavriranje orgelske omare	9
Slika 6: Okvirni predračun, rokopis Franca Goršiča	13
Slika 7: Pogodba in potrdilo o prejemu avansa	14
Slika 8: Napis na igralniku z imenom tedanje predstojnice uršulinskega samostana	14
Slika 9: Napis na igralniku z Goršičevim logotipom	14
Slika 10: Razčlenjen predračun za posamezne registre, rokopis Franca Goršiča	16
Slika 11: Notranjost orgelske omare	17
Slika 12: Piščali Borduna 16' s I. manuala, že restavrirane	18
Slika 13: Tloris pritličja orgel	19
Slika 14: Tloris 1. nadstropja orgel	20
Slika 15: Spodnji del jezičniške piščali	21
Sliki 16 in 17: Glavna zračna turbina	22
Slika 18: Zvočno izolirani omari za zračni turbini po končani obnovi	23
Slika 19: Gred mehanizma za polnjenje meha	24
Slika 20: Shema glavnega in polnilnega meha	24
Slika 21: Izravnalni meh	25
Slika 22: Že restavriran igralnik	26
Slika 23: Že obnovljena klop	27
Slika 24: Pedal za crescendo	28
Slika 25: Indikator napolnjenosti meha	29
Slika 26: Spodnji del Posaune 16'	30
Slika 27: Piščalje II. manuala z Oboo 8'	30
Slika 28: Obnovljena in dobro zatesnjena pokrita piščal	31
Slika 29 in 30: Stanje sapnic pred in po restavriranju	32
Slika 31: Spominska podobica ob smrti organistke s. M. Eleonore Hudovernik	33
Slika 32: Obnovljene uršulinske orgle v vsej svoji lepoti	35

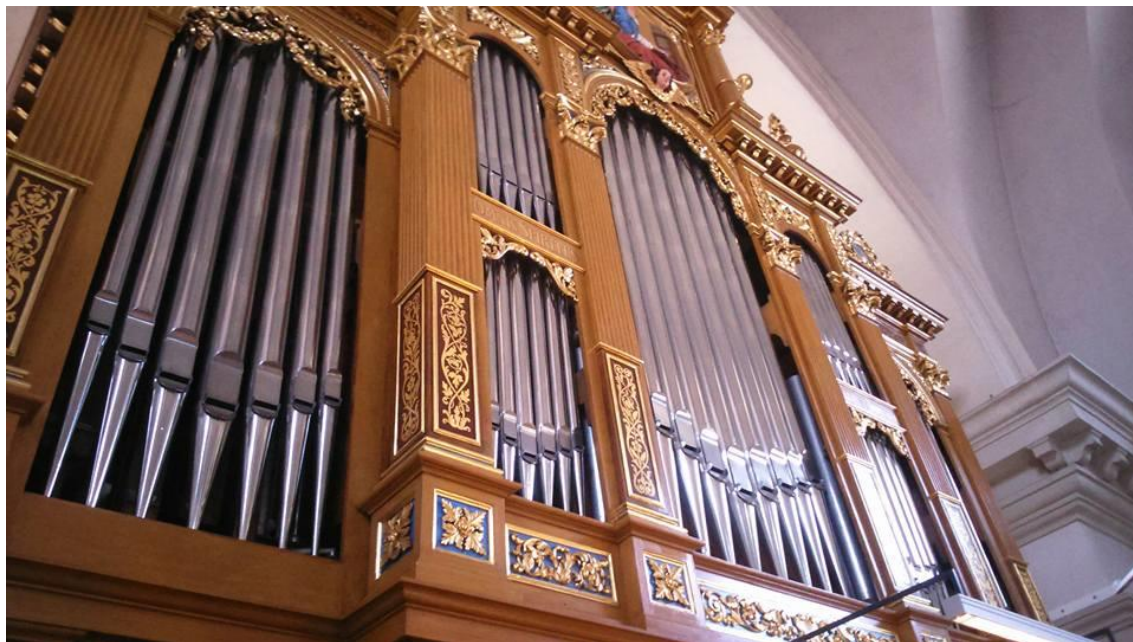
1. UVOD

Ko sem pri štirinajstih letih zaključil nižjo glasbeno šolo, sem mislil, da se je svet glasbe zame zaprl za vedno.

Nekega večera leto dni kasneje pa sem prisostvoval bogoslužju v uršulinski cerkvi v Ljubljani in kot sem izvedel kasneje, je bil na orglah skladatelj Primož Ramovš. Ob njegovi improvizaciji na temo vstajenja me je nenadoma spreletel srh in odprl se mi je do tedaj še nepoznani svet. Vse okrog mene je bilo polno zvoka, ki je ustvarjal strašno napetost, ta pa se je vedno znova sproščala v najmogočnejših razpletih; tla so drgetala in v sebi sem začutil neizmerno toplino in svetlobo.

Še isti večer sem se odločil, da se vrnem h glasbi in da želim igrati prav orgle. S Primožem Ramovšem sva postala prava prijatelja; dolga leta mi je stal ob strani, mi svetoval, hodil na moje nastope, me spodbujal in učil. Prav ob uršulinskih orglah sva se – čeprav sem bil še najstnik – neštetokrat srečala, se pogovarjala in razpravljala o orglah, registraciji in glasbi, zato si upam trditi, da je prav skladatelj Primož Ramovš v veliki meri vplival na moj okus glede orgelske registracije in me usmeril pri stilu improviziranja.

Tekom študija sem spoznaval vedno več orgel, med njimi mnoge velike mojstrovine, ogromne inštrumente in čuda znanosti in tehnike. Kljub svoji relativni majhnosti pa Goršičeve orgle v uršulinski cerkvi v Ljubljani pri meni zasedajo posebno častno mesto, še zlasti po tem, ko je ing. Brane Košir v letih 2013–14 glasbilo restavriral od vrha do tal. Svoj delež je dodal še Restavratorski center v Ljubljani, ki je prenovil orgelsko omaro v vseh njenih detajlih, tako da lahko danes uživamo ob inštrumentu, kakršnega je pred 128 leti s svojimi očmi videl in svojimi ušesi slišal veliki mojster Franc Goršič.

Slika 1: Orgle v cerkvi Sv. Trojice v Ljubljani (foto: Dušan Ješelnik)

2. FRANC GORŠIČ IN NJEGOV ČAS

Krakovo je danes del Ljubljane, v 18. stoletju, ko zasledimo prve zapise o rodbini Goršič, pa je bilo ljubljanska predmestna vasica. Prebivalci so sloveli po veliki iznajdljivosti in delavnosti. Tako so se največ posvečali gojenju zelenjave, ki so jo prodajali na mestni tržnici, tesno pa so bili povezani tudi z bližnjo Ljubljanico, ki je bila v tistih časih pomembna tovorna pot. Na Bregu, v neposredni bližini Krakova, je bilo veliko pristanišče, kjer so raztovarjali ladje, ki so prihajale z Vrhnike in natovarjali tiste, ki so bile namenjene nazaj na Vrhniko, od tam pa so blago s konji prevažali naprej na Primorsko.

Krakovčani so se poleg tega, da so za dobro plačilo pretovarjali ladje, ukvarjali tudi z obrtni, povezanimi s potrebami prevoznikov, saj je bilo potrebno popraviti marsikatero kolo, čoln ali ladjo, narediti sod ali skrinjo in prepeljati ljudi ali blago na drugo stran reke. Pogosto so lovili ribe, ki jih je bila Ljubljanica takrat polna. Česar niso pojedli ali porabili doma, so prodali v mestu. Martin Goršič, oče Franca Goršiča, je bil eden teh mojstrov tisočerih spretnosti, kakor so tujci imenovali te iznajdljive in marljive gospodarje sicer majhnih posesti. Dela ni manjkalo in *tavžentkinstlerji*¹ so za tiste čase živeli precej dobro.

2.1 Oris časa in rodbine

V Krakovem se je hiši s številko 18 po domače reklo pri Medičarjevih. Menda so tam nekoč res kuhali medico in jo tudi prodajali. Martin Goršič se je rodil leta 1811. Bil je priučen pristaniški delavec in je rad poprijel tudi za delo v skladiščih. Ker je njegov oče igral citre, se je tudi sam kmalu začel zanimati za ta inštrument. Pokazal je precejšnjo mero nadarjenosti, zato ga je trnovski župnik Franc Serafin Barlič priporočil organistu in skladatelju Gregorju Riharju, naj ga vzame v uk. Izkazal se je kot odličen učenec in kmalu je dobil službo organista v cerkvi sv. Janeza Krstnika v Trnovem. Dobival je celo letno plačo, ki pa je znašala borih 30 goldinarjev. Kot priden delavec in

¹Mojstri tisočerih spretnosti. (op. a.)

organist je kmalu privarčeval lepo vsoto denarja in tako se je leta 1833 lahko poročil z Uršulo Lukek iz trnovske fare. Imela sta veliko otrok, zato si je moral Martin omisliti vir dodatnega zaslužka. S kmeti iz okolice se je dogovoril, da so mu prodajali zelje, on pa ga je kisal za prodajo. Za to delo je potreboval sode, ki jih je kupoval pri sodarju Medvedu v Tacnu, vendar se je na koncu od njega naučil še izdelovanja le-teh. Tako je imel pod kontrolo ves postopek in posel mu je cvetel.

Kljub svoji podjetnosti ni zanemarjal svojega glasbenega izobraževanja in postal je spreten organist z velikim smislom za vodenje zbora. Izuril je cerkvene pevce, da so jih radi prihajali poslušat od blizu in daleč. Celu skladati je začel, v glavnem za petje na domačem koru. Krakovčani pa so gojili tudi tako imenovano narodno petje. Radi so prepevali, ko so v pristanišču ali v gostilni Pri Šifbirtu (sedanja Zlata ladjica) čakali na ladjo, da bi jo raztovorili. Zaradi ubranega petja jih je v svojo gostilno redno vabil tudi oštir Eržen, ki je bil lastnik gostilne Pri Črnem Juriju na današnjem Cankarjevem nabrežju. V ta lokal je zahajal tudi France Prešeren in tako ga je Martin Goršič celo osebno poznal. Prešeren je rad posedal z njimi in si zapisoval besedila ljudskih pesmi, ki so v primeru Krakovčanov po ustnem izročilu prehajale iz roda v rod. Po letu 1848, ki je Slovincem prineslo precej novih svoboščin, so Krakovčani na drugi Bésedi (narodnobuditeljska prireditve) celo zapeli Prešernovo Hčere svet.

2.2 Goršičevo življenje

21. oktobra 1836 se je uspešnima Urši Goršič, rojeni Lukek, in Martinu Goršiču rodil sin Franc. Po opravljeni ljudski šoli je Franc nekaj časa pomagal očetu pri opravilih na njihovi posesti, pri štirinajstih letih pa ga je oče poslal k orglarskemu mojstru Petru Rumpu v Kamnik, kjer se je učil orglarske obrti in po štirih letih postal orglarski pomočnik. Pri nemškem mojstru je ostal še eno leto, potem pa se je – nezadovoljen, ker Rumpel ni šel v korak s časom – vrnil v Ljubljano in se leta 1855 zaposlil pri orglarskem mojstru Ferdinandu Malahovskem. Malahovski se je v Ljubljano priselil s Češke in je veljal za zelo sposobnega intonatorja, slabši pa je bil na tehničnem področju orgelske mehanike. Pri Malahovskem, ki je imel svojo delavnico v Streliški ulici, je stanoval skupaj s takratnim gimnazijcem in poznejšim arheologom in kustosom

Deželnega muzeja Alfonzom Müllnerjem, s katerim je prijateljeval vse do svoje smrti. Tudi pri Malahovskem se je mladi Franc Goršič počutil utesnjenega, kar zadeva gradnjo orgel, zato se je leta 1856 odločil, da – kot mnogi drugi orglarski delavci pred njim – odide v tujino. Potoval je peš, skozi Celje in Maribor v Gradec. Tudi v Gradcu ni našel zaposlitve, kakršne si je želel, zato se je odpravil naprej na Dunaj, kjer pa je ostal sedem let.

Na začetku ga je skrbel nemščina, pa se je – priden in delaven, kot je bil – kmalu zelo dobro znašel. Znano je, da je že prvo jutro pri svojem novem orglarju Deutschmannu razumel svojega češkega kolega, ko je govoril nemško, kar mu je vlilo samozaupanje. Že po treh mesecih je dobil službo orglarskega pomočnika pri takrat zelo ugledni orgelski delavnici Carl Hesse, ki je svoje čase postavila nekaj inštrumentov tudi v slovenski Istri in na Krasu. Goršič je s svojim pridnim delom, predvsem pa z odličnim intoniranjem in uglaševanjem zelo hitro pridobil Hessejevo zaupanje in leta 1861 postal prvi delovodja podjetja. Tako je dobil novo nalogo: povsem samostojno je vodil montaže novih inštrumentov, jih osebno intoniral in uglaševal. Delo ga je pogosto zaneslo na Češko, Ogrsko, Erdeljsko in celo v Romunijo. Povsod so zelo hvalili registre, ki jih je on izdelal in intoniral. Tako je leta 1862 dokončal Hessove orgle v Erlauu in tamkajšnji škof Havnald je bil tako navdušen nad izdelkom, da je poleg izdatne denarne nagrade Francu Goršiču podaril še dragocen zlat prstan, ki ga kot drag spomin mojstrovi potomci hranijo še danes.

Slika 2: Franc Goršič (spletna stran)

Njegov oče Martin je leta 1863, ko je bila v požaru uničena trnovska cerkev na novo zgrajena, kot župnijski organist – na osnovi čedalje uglednejših poročil o Francovem delu z Dunaja – sinu izposloval naročilo za nove orgle v Ljubljani. Čeprav ga je mojster Hesse za vsako ceno skušal zadržati v svojem podjetju, se je Franc Goršič še istega leta vrnil v rodno Ljubljano.

Takoj ko se je ponovno ustalil na domačih tleh, je na Gradaški ulici št. 22 – po domače se je reklo pri Brdaku – odprl orglarsko delavnico. Zaprošil je za obrtno dovoljenje (obrotni register št. 32, z dne 11. aprila 1863). Te hiše ni več, saj so jo zaradi poškodovanosti po potresu leta 1895 porušili.

Takoj se je lotil dela in do junija 1864 dokončal svoje prve povsem samostojne orgle za trnovsko župnijsko cerkev. Imele so dva manuala in dvajset registrov na smuke (Schlefladensystem). Goršič je bil prepričan, da mu bo dober glas prinesel veliko naročil, pa temu ni bilo tako. Kot je bilo takrat v navadi, so vsi orgelski graditelji izdelovali »na zalogo«; tako lahko v Novicah iz let 1845 in 1850 najdemo oglase orglarjev, denimo Petra Rumpla, ki ponuja *»dvoje novih orgelj na ogled pa na prodaj postavljene z 9 in 12 registri in pedalam vred«*².

Leta 1865 je dobil drugo naročilo za župnijsko cerkev v Stari Loki in tretje leta 1867 za cerkev na Goričici (Domžale). Že naslednje leto je naredil nove orgle za župnijsko cerkev v Planini pri Rakeku. Med postavljanjem teh orgel je stanoval v hiši župana Antona Kovšce; zbližal se je z njegovo hčerjo, se z njo zaročil in še istega leta poročil. Žena Marija Kovšca mu je bila vse do njegove smrti v veliko oporo.

Tedaj je Goršič svojo delavnico prestavil v trnovsko predmestje v vogalno hišo na Trnovskem pristanu št. 4. Tukaj sta se mu rodili hčerki Marija in Julija. Družina je bila že toliko večja, da je leta 1874 z denarno pomočjo očeta Martina na dražbi kupil stanovanjsko hišo v Razpotni ulici. Leta 1877 se mu je tam rodil še sin France.

V tej hiši si je mojster Goršič dokončno utrdil sloves najboljšega izdelovalca orgel na območju sedanje Slovenije. V celoti je izdelal 66 novih inštrumentov.

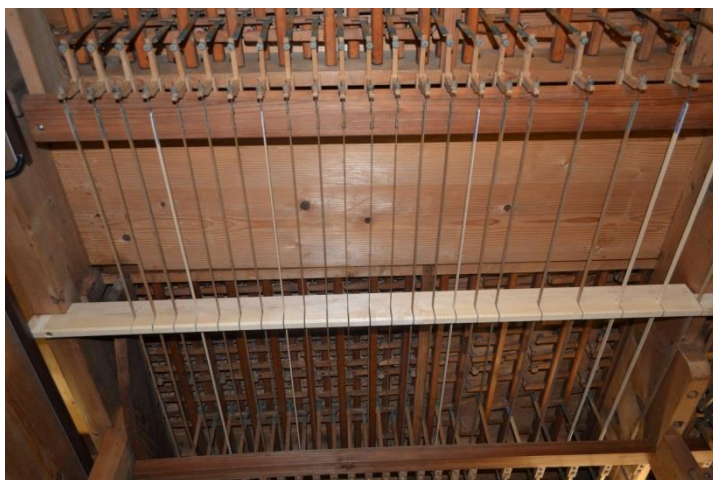
Okrog leta 1885 so se mu po vsem telesu začele pojavljati gnojne rane. V nekaj letih ga je trikrat operiral takrat sloviti kirurg in primarij ljubljanske deželne bolnišnice dr.

²Novice 3, 16. dokladni list (1845), str. 28.

Fran Fuchs, vendar medicinska znanost še ni znala raziskati, zakaj se pojavljajo gnojnitve. Leta 1898 je takrat dvainšestdesetletni Goršič postavljaj orgle pri Svetem Lenartu nad Škofjo Loko, ki jih je v oporoki naročil (in zapustil znatno vsoto denarja v ta namen) pokojni notar Jernej Zupanc. Med delom se je mojstru na palcu desne noge pojavil tvor, ki je hitro dobil obliko gnojne gangrene. Da je lahko nadaljeval z delom, so mu naredili udobno copato in ga z vozom vsak dan prepeljali na škofjeloško postajo, da se je z vlakom odpeljal domov. Njegov dober prijatelj Tomic, železniški zdravnik, je posumil, da gre za pojav sladkorne bolezni in njenih posledic. Zdravniški konzilij v bolnišnici je – s takrat slavnim kirurgom dr. Edom Šlajmerjem na čelu – potrdil diagnozo, a pravega zdravila še niso imeli. Svetovali so mu amputacijo noge nad kolenom, kar pa je odločno zavrnil in 29. avgusta leta 1898 umrl.

2.3 Goršičevo delo

Ko je Franc Goršič začel samostojno izdelovati orgle, so graditelji orgel uporabljali tako imenovani mehanizem na smuke³. Zanj je značilna težka igra in predvsem neprijeten hrup, še zlasti pri večjih inštrumentih. Abstrakte⁴ so bile ob vremenskih spremembah prenapete in posledično je bila uporaba orgel pogosto nemogoča. Ker je Goršič dosledno sledil orgelskemu razvoju, je leta 1884 pri opusu 42 (orgle v Borovnici) prešel na sistem na stožce. Dovoljenje za to patentirano metodo si je priskrbel od takrat slovite nemške orgelske tovarne Gebrüder Link iz Württemberga.

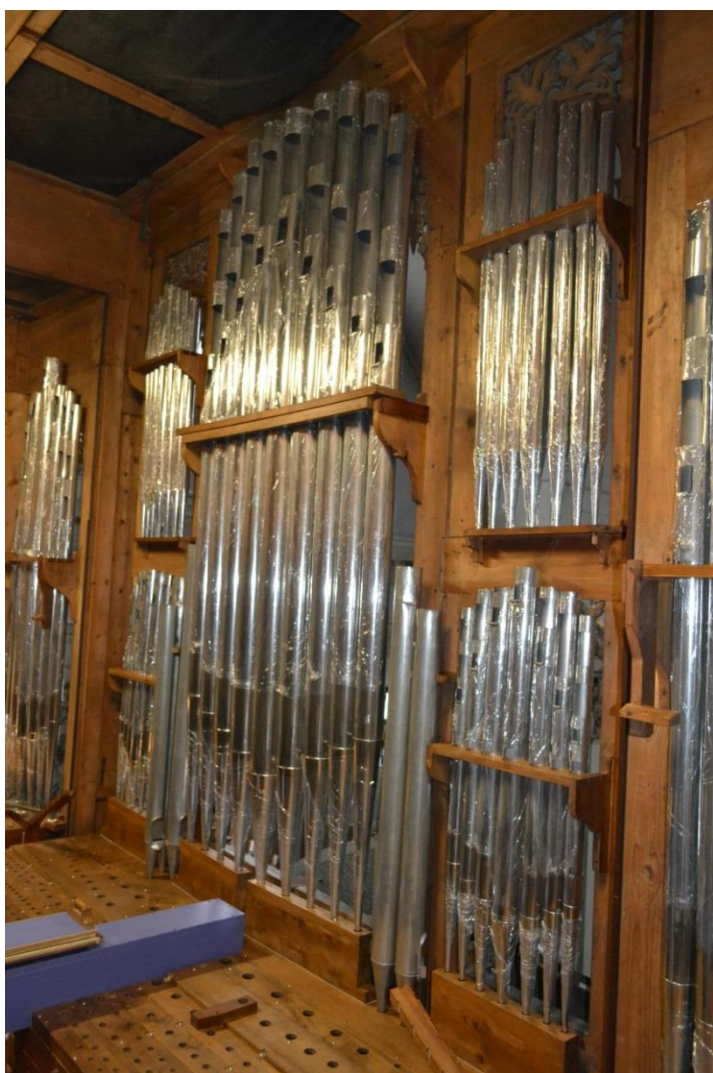
Slika 3: Tonska traktura z abstraktami (foto: Brane Košir)

³Drsne letve. (op. a.)

⁴Lesene letvice.(op. a.)

V njegovi delavnici praktično ni bilo strojev; vse so izdelovali njegovi delavci na roke. Iz Anglije je uvažal grude kositra, ki so jih skupaj z ostanki in obrezninami od že narejenih piščali topili v velikem kotlu. S kebljicami so jih prenašali v kalup in tako ulivali cinaste plošče. Te je bilo potem potrebno razrezati glede na velikost piščali, ukriviti, zbrusiti, spojiti posamezne dele piščali, jih spolirati in na koncu intonirati. Intonacijo je opravljal mojster Goršič osebno. Pomagal si je z ročnim sapnikom, ki ga je poganjal z nogo.

Po dolгих letih sodelovanja so v Gebrüder Link mojstra končno prepričali, da je začel kovinske piščali kupovati pri njih. Zamudno delo izdelovanja piščali je bilo tudi cenovno drago in glede na to, da so v tovarni upoštevali vse Goršičeve želje glede kakovosti materiala in dosledno upoštevali mere, ki jih je zahteval, se je naročanje piščali tudi finančno lepo izplačalo.

Slika 4: Že spolirane piščali v prospektu, pogled iz notranjosti omare (foto: Brane Košir)

Orgelske omare je dolga leta snoval in s svojimi delavci gradil Goršič sam. Pri tem je pazil, da so se slogovno skladale s cerkvenim prostorom, v katerega so bile umeščene. Tako omare kot tudi igralniki imajo že na prvi pogled poseben, prav za Goršiča značilen slog. Ko je leta 1889 postavljajal nove orgle v župnijski cerkvi v Radovljici, je spoznal mizarja in podobarja Janeza Vurnika iz Predtrga pri Radovljici. Ta mu je ponudil zelo ugodne cene za izdelovanje orgelskih omar, zato je to delo prepustil omenjenemu mizarju, ki je dosledno upošteval načrte, ki mu jih je dajal Goršič.

Slika 5: Restavriranje orgelske omare (foto: Brane Košir)

Leta 1891 je od nemške orgelske delavnice, s katero je sodeloval, kupil licenco za delno izdelovanje traktur po novem, pnevmatskem načinu. Ta način je rešil vrsto težav, ki bi se pojavile ob uporabi dosedanje, povsem mehanske tehnike. Še istega leta je patent vgradil v orgle v uršulinski cerkvi v Ljubljani in poteza se je izkazala kot najboljša rešitev, kar zadeva uporabo zbiralnikov pri tako velikih orglah. Z Gebrüder Link se je pogajal tudi o nakupu licence za povsem pnevmatske orgle, toda zahteve podjetja so bile tako velike, da jih Goršič ni mogel sprejeti. Zaradi vzornega dotedanjega sodelovanja je svojo ponudbo delavnica naposled cenovno toliko ublažila,

da je mojster leta 1898 licenco naposled vendarle kupil in tudi naročil cevi za orgle pri Sv. Lenartu nad Škofjo Loko, ki bi, če ga ne bi prehitela smrt, postale njegovo 66. delo.

Leta 1870 je prišlo do vrhunca velike gospodarske krize. Njegova delavnica je že dve leti delala samo na zalogo. Mojster Goršič je hodil od župnišča do župnišča in dobtedno prosjačil za delo; redkokje je dobil posel, pa še to so bili v glavnem uglaševanje in manjša popravila. V želji po tem, da bi končno spet dobil večje delo, je sklenil finančno zelo neugodno pogodbo za izdelavo novih orgel za frančiškansko cerkev na Tromostovju v Ljubljani. Frančiškani, ki so se zavedali gospodarske krize, so izkoristili mojstrovo stisko in bil je prisiljen sprejeti to delo, in sicer gre za dvomanualne orgle z 32 registri. Na koncu je ugotovil, da je s tem delom ustvaril 3 tisoč goldinarjev izgube.

K njegovi finančni stiski sta veliko pripomogla tudi brata Zupan iz Kamne Gorice. Izdelovala sta solidne inštrumente, ki marsikje igrajo še danes. Zaradi oddaljenosti od Ljubljane sta imela veliko manj stroškov z delovno silo, saj delavci tam niso postavljali cene in sta plačevala, kolikor sta mogla. Poleg tega jima je Goršič očital, da sta za kovinske piščali uporabljala cenejšo, vendar manj obstojno zlitino. Jezil se je tudi na slovenske župnike, ki so orgle naročali pri nemških delavnicah. Te so v orgle pogosto dodajale neobstoječe registre, kar se je z novim pnevmatskim sistemom dalo prikriti. Tako so bile videti večje in kdor se ni spoznal na orgle, je mislil, da je za enak denar dobil več.

Nekaj časa je razmišljal o odhodu v Gradec, kjer je dobival kar lepa naročila, vendar se k sreči ni odločil za ta korak, saj se je v osemdesetih letih začel prebujati nemški nacionalizem in so orgle namesto pri uspešnem Slovencu raje naročali pri salzburškem mojtru Mauracherju, ki je – mimogrede – po Goršičevi smrti povečal in predelal tudi Goršičeve orgle pri frančiškanih v cerkvi Marijinega oznanjenja na Tromostovju v Ljubljani. Izvirne Goršičeve piščali so, poleg orgelske omare, ohranjene v novih frančiškanskih orglah Orglarske delavnice Maribor.

3. PREGLED NAJPOMEMBNEJŠIH GORŠIČEVIH OPUSOV

Kot že omenjeno, je Goršič postavil 66 novih orgel. Zvezek, kamor je zapisoval vse podatke o svojem delu, se je po njegovi smrti žal izgubil. V pričujočem seznamu so navedene le nekatere njegove najpomembnejše stvaritve, prav tako niso navedene orgle, ki jih je predelal, usposobil, povečal ali preintoniral, čeprav strokovnjaki menijo, da bi marsikateri inštrument, ki ga je vzel v obsežno popravilo, zlahka šteli za njegovo avtorsko delo.

1898	Mokronog	2/12	ohranjene
1897	Log pri Vipavi	2/25	ohranjene
1894	Vrhnika	2/22	pnevmatizirane
1892	Vipava	2/20	uničene
1891	Novo mesto – frančiškani	2/19	ohranjene
1891	Ljubljana – uršulinke	3/30	ohranjene
1890	Mengeš	2/19	ohranjene
1889	Radovljica	2/14	ohranjene
1886	Gradec – frančiškani	2/23	pnevmatizirane, premeščene
1881	Smlednik	2/21	ohranjene
1878	St. Lambrecht	2/28	uničene
1874	Ribnica	2/26	ohranjene
1870	Ljubljana – frančiškani	2/32	uničene, delno ohranjene
1865	Stara Loka	2/21	povečane
1864	Ljubljana – Trnovo	2/22	pnevmatizirane, delno ohranjene

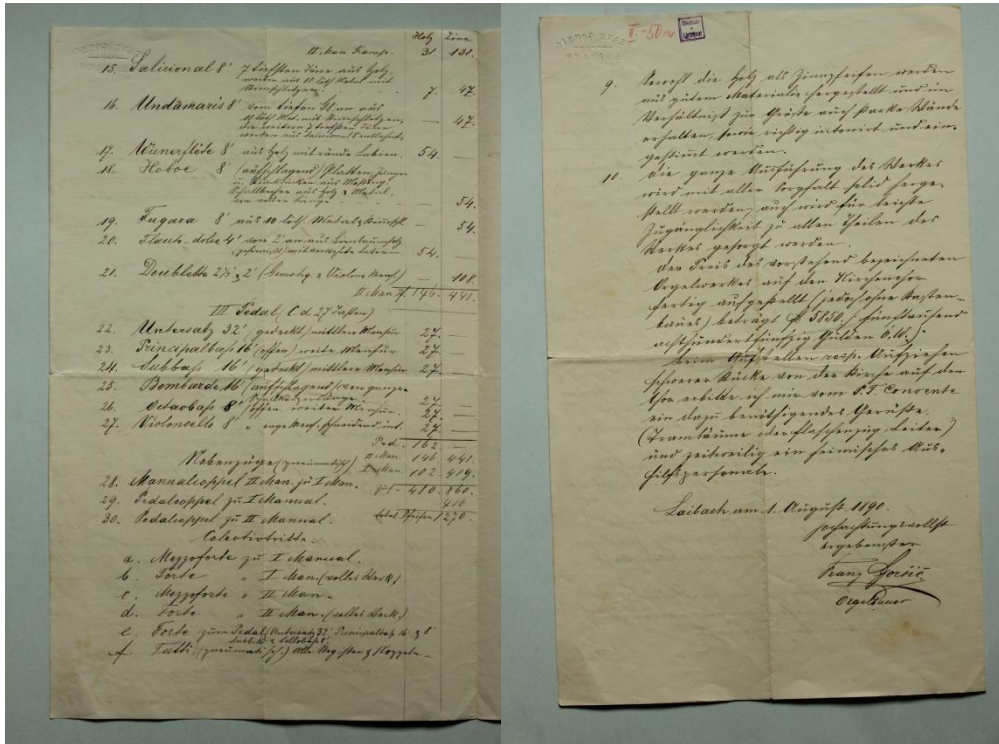
4. ORGLE V URŠULINSKI CERKVI V LJUBLJANI

Ko se v uršulinski cerkvi od oltarja ozrete na kor, vas preseneti čudovita lesena orgelska omara z bleščečimi piščalmi v prospektu. Orgelsko pročelje je dvignjeno ravno dovolj, da jih lahko preko visoke ograje kora občudujemo že od spodaj. Gre za tri velika samostojna polja s principalnimi piščalmi, ki jih povezujejo štiri manjša prospektna polja. V zgornjih dveh poljih so piščali slepe⁵. Nad srednjim prospektom je reliefna barvna podoba sv. Cecilije ob orglah, nad njo pa nadstrešek s križem kot najvišjim elementom omare. Vse skupaj je v celoto povezano s pozlačenimi ornamentami. Ko na inštrument skozi visoka stranska okna posije sonce, le-ta zažari v vsej svoji lepoti in enkratnosti.

4.1 Od ideje do načrta

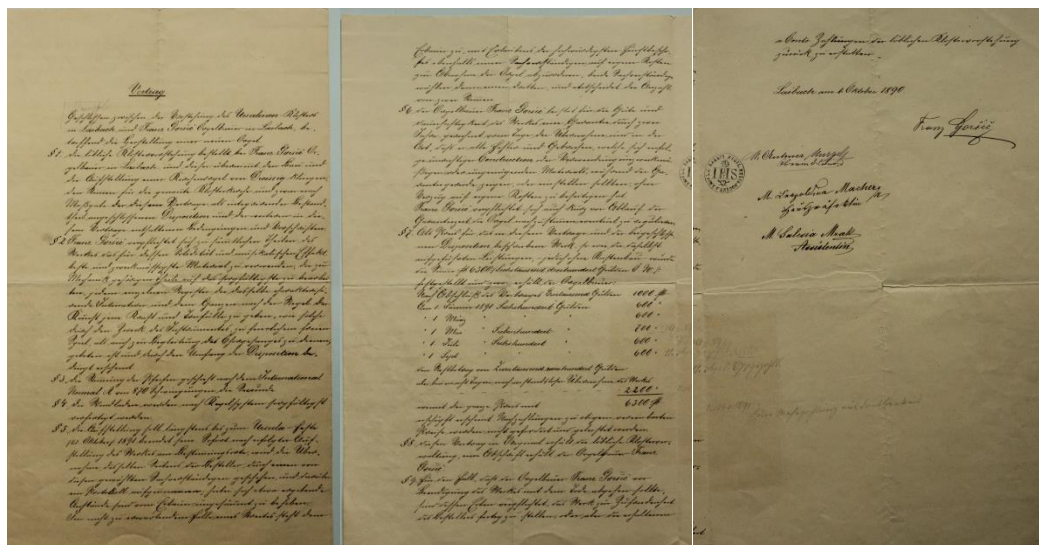
Leta 1890 se je po Ljubljani razvedelo, da v uršulinski cerkvi resno razmišljajo o novih orglah. Za izdelovalca so izbrali doma in v tujini slovitega graditelja Franca Goršiča. Sprva so razmišljali o dvomannualnih orglah, kasneje pa so si sestre v samostanu zaželele še tretji manual, in sicer za spremljanje njihovega koralnega in psalmodičnega petja. Ta dodani manual se je kasneje izkazal za odlično idejo. Odločili so se za takrat standardno temperirano uglasitev ($a^1 = 435 \text{ Hz}$ pri 15 °C).

⁵Piščali ne pojejo. Tja so umeščene le zaradi simetričnega videza. (op. a.)

Slika 6: Okvirni predračun, rokopis Franca Goršiča (foto: Marcel Bukovec)

Ker je samostan takrat prenavljal in posodabljal pročelje cerkve in samostana, uršulinke finančno same ne bi zmogle tako obsežnega projekta. Zato so sklenili, da se bodo potrebna sredstva skušala zbrati pri vernikih. V tedanjem obdobju je v to cerkev zahajala vsa ljubljanska elita, zato so se upravičeno nadejali, da bodo obiskovalci cerkve velikodušni. Ustanovili so poseben odbor za pripravo finančnega načrta. Člani odbora so bili stolni prošt, dr. Leon Klofutar, kan. Andrej Zamejic, stolni župnik J. Flis, msgr. M. Potočnik, prof. J. Smrekar, pater A. Hribar in nunski katehet A. Keržič. Osebnostno so se obrnili na obiskovalce cerkve, nekdanje samostanske učenke in premožnejše meščane. V samostanskem arhivu hranijo pismo, v katerem se uršulinke prošnjo za donacijo obračajo na Deželno banko. Odgovor banke je bil negativen, zato so se domislili, da bi popisali vse piščali, ki bodo v orglah, zraven navedli ceno piščali, da bi tako ljudje lahko neposredno vedeli, za kaj so prispevali. Res so spisali dva zvezka, v katerih so navedeni posamezni registri, tonska višina in cena. Cena piščali se je gibala od 10 kron do 35 goldinarjev. Zraven so vpisali ime darovalca, tako da je še danes razvidno, koliko in kdo je prispeval. Tako je bilo pokupljenih veliko piščali, ne pa vse.

Slika 7: Pogodba in potrdilo o prejemu avansa (foto: Marcel Bukovec)

Mojster Goršič je pripravil dispozicijo, odbor jo je potrdil in tiste čase najbolj znana orgelska delavnica Goršič se je lotila dela, kajti rok za izdelavo je bil kratek – le eno leto. Tako je pod zaporedno številko 56 nastalo njegovo najpomembnejše delo.

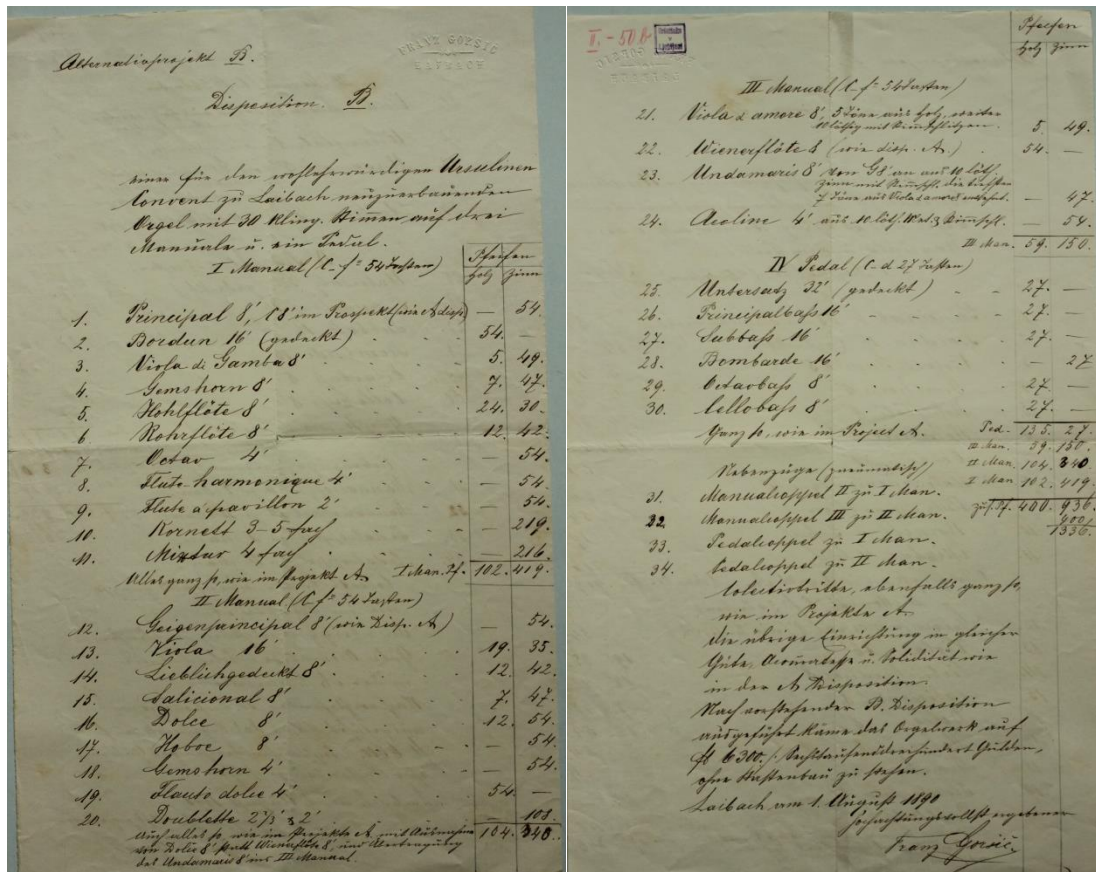
Slika 8: Napis na igralniku z imenom tedanje predstojnice uršulinskega samostana (foto: Marcel Bukovec)

Slika 9: Napis na igralniku z Goršičevim logotipom (foto: Marcel Bukovec)

4.2 Dispozicija

I. man		II. man		III. man	
01 Bordun Bass	16'	12 Viola Bass	16'	21 Viola d'amore	8'
01 Bordun Disc	16'	12 Viola Disc	16'	22 Zartflöte	8'
02 Principal	8'	13 Geigen Principal	8'	23 Unda maris	8'
03 Gemshorn	8'	14 Salicional	8'	24 Aeoline	4'
04 Gamba	8'	15 Lieblich Gedackt	8'		
05 Rohrflöte	8'	16 Dolce	8'		
06 Hohlflöte	8'	17 Fugara	4'		
07 Octava	4'	18 Flauto dolce	4'		
08 Flûte harmonique	4'	19 Doublette 2 2/3' & 2'			
09 Flût a pavillon	2'	20 Oboë	8'		
10 Cornett III–IV	5 1/3'				
11 Mixtur IV	2 2/3'				
Pedal		Zveze:		Zbiralniki:	
25 Untersatz	32'	II–I		Forte II	
26 Principalbass	16'	III–I		Fortissimo II	
27 Subbass	16'	I–P		Forte I	
12 Viola (trans.)	16'	II–P		Fortissimo I	
28 Octavbass	8'			Tutti III, II, I, P	
29 Violon Cello	8'				
30 Posaune	16'				

Gre za dobro premišljeno romantično dispozicijo, saj je kar štirinajst registrov osemčveljskih. Jezičnika sta le dva, kajti orgle že v osnovi niso namenjene doseganju presežkov. Namreč, zdi se, da je Goršič hotel doseči zlitje različnih barv v smiselno celoto, kakršna je simfonični orkester.

Slika 10: Razčlenjen predračun za posamezne registre, rokopis Franca Goršiča (foto: Marcel Bukovec)

Orgle so postavljene na visokem koru in tako rekoč zaprte s petih strani, torej lahko zvok v cerkev prehaja samo z ene. Goršič je zelo spretno izkoristil prostor na koru. S tem, da je instrument vdela v kor, je s postavitvijo različnih registrov v dobro premišljene dele omare dosegel velike razlike v direktnosti zvoka in odmevov. Principal 8' s prvega in Geigenprincipal 8' z drugega manuala sta vgrajena v prospekt in dajeta konkreten ton, ki gre direktno v cerkveni prostor, medtem ko tretji manual, ki je nameščen čisto zadaj levo v prvem nadstropju orgel, dejansko daje občutek velike oddaljenosti, s čimer je Goršič dosegel pogosto iskani vtis, da glasba prihaja iz samih nebes (voix celeste). Viola d'amore 8' je bil takrat povsem nov register, ki je prišel iz Amerike. Goršič je vedno hotel biti v koraku s časom, zato so ga mnogi »razgledani« prijatelji redno obveščali o novostih s področja orgelske gradnje in tehnike (častni kanonik Jožef Smrekar). Register Unda Maris 8' na tretjem manualu ima funkcijo vibrata, saj je namenoma uglašen nekaj hertzov višje od prave uglasitve. Tako pride do rahle interference z drugimi piščalmi, kar daje vtis nihanja tona. Piščali Zartflöte so izdelane iz češnjevca in hruškovega lesa, saj ta žlahtni les omogoča natančnejšo

obdelavo. Tako je mojster pri oblikovanju in intoniranju registra, ob natančno izdelanih piščalih – posebno jeder in ustnic – lažje dosegel zvok in barvo, kakršno je želel.

Slika 11: Notranjost orgelske omare; levo: piščalje II. manuala, desno: piščalje I. manuala (foto: Brane Košir)

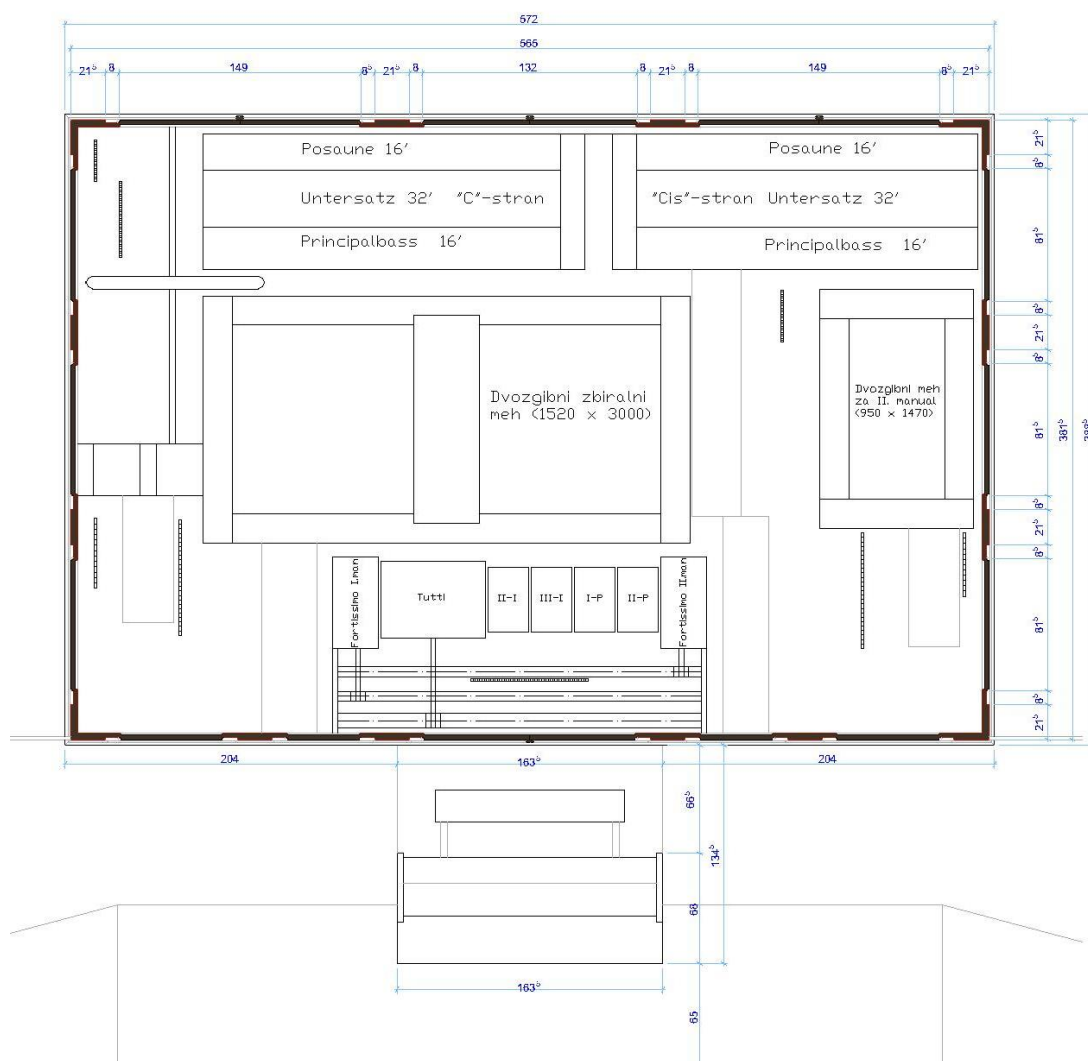
Posebnost prvega manuala je lepa paleta osemčeveljskih registrov, nianse so opazne tako v barvi kot jakosti. Principalna piramida je izpeljana dosledno. Bordun 16' je izdatno menzuriran, piščali imajo od tona c naprej dvojne ustnice, od C¹ dalje pa še prevrtane ročaje na pokrovih. S tem se rahlo zatemnjeni zvok piščali, ki je značilen za spodnjo lego, navzgor krepi in postaja vse močnejši. Register v vseh legah poje zelo jasno.

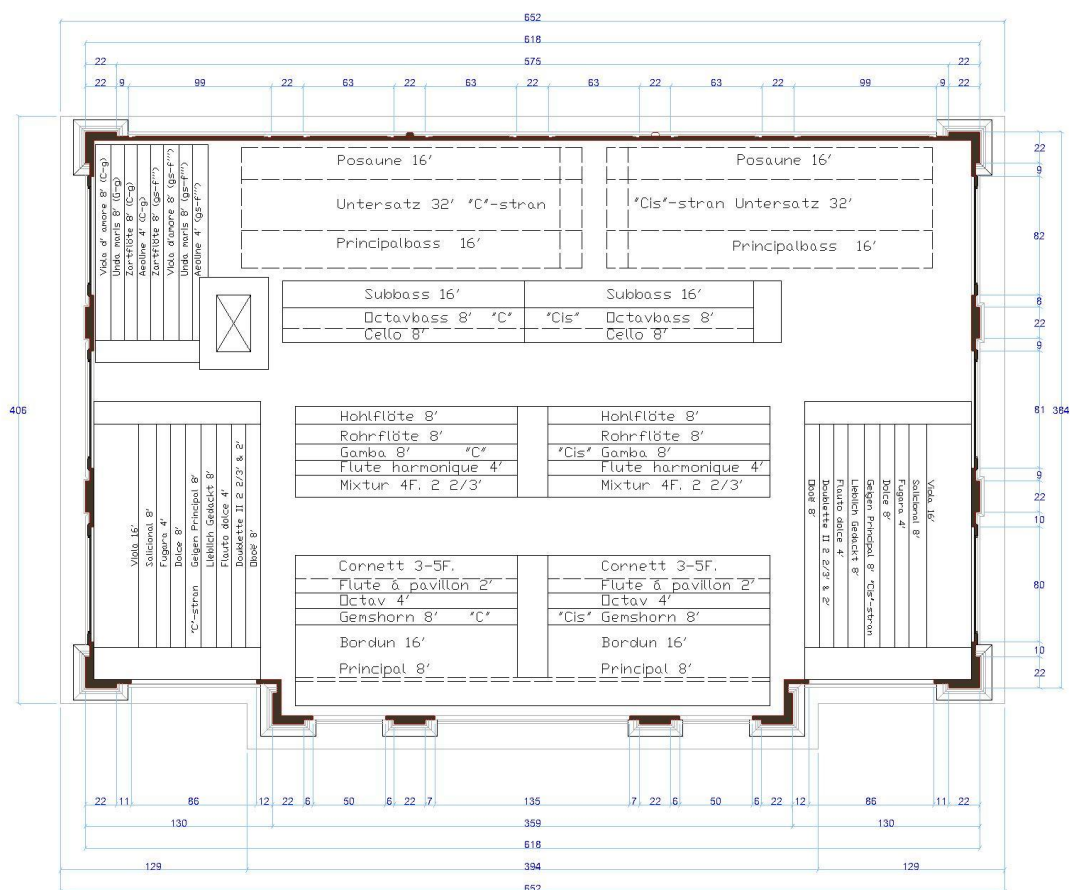
Slika 12: Piščali Borduna 16' s I. manuala, že restavrirane (foto: Brane Košir)

Oktava 4' primerno dopolnjuje osemčeveljski Principal in ga nadgrajuje v polnosti. Tudi Fflût a pavillon 2' je močnejši, kot bi pričakovali, a tudi tu pride do izraza mojstrova premišljenost, saj je glede na to, da gre za edini dvočeveljski register v orglah, le-tega intoniral močnejše, da zmore v plenu osvetliti sicer romantično temen zvok orgel. Piščali tega registra imajo v spodnji legi na vrhu poseben lijak (livček), s katerim te piščali tudi uglašujemo. Register je Goršičeva posebnost, saj česa podobnega pri drugih orglarjih ne srečujemo. Štirivrstna Mixtura 2 2/3' je svetla in dosledno speljana od začetka do konca. Tudi tu se izrazi Goršičev smisel za intoniranje, saj niti v najvišji legi register ne »tuli«, kot se rado dogaja. Tri- do štirivrstni Cornett pomembno oplemeniti zvok; lahko ga uporabljamo kot solo register, imenitno pa dopolnjuje tudi orgelski pleno. Seveda je narejen brez vsakršnih izpeljav, dejansko pojejo tri piščali na

vsakem nižjem in štiri na vsakem višjem tonu. Vse je speljano pravilno in od začetka do konca ustreza imenu registra. V orglah so le trije alikvotni registri, pa kljub temu v plenu dosežemo popolno iskrivost in žlahtnost zvoka, kar je mojster dosegel s primernimi menzurami, z odličnim intoniranjem in pravo umestitvijo teh registrov v celotno zvočno sliko.

Slika 13: Tloris pritličja orgel (foto: Brane Košir)

Slika 14: Tloris I. nadstropja orgel (foto: Brane Košir)

Pri drugem manualu se je Goršič pametno odločil, da je s transmisijo Viole 16' v manual obogatil zvočno sliko drugega manuala in s tem omogočil več solističnih kombinacij (npr. izbor 16'+4' daje zelo lepo kombinacijo v tenorski legi). Edini šestnajstčevaljski register na drugem manualu je – tako kot Bordun 16' na prvem manualu – razdeljen na bas in diskant, kar omogoča še nekaj dodatnih kombinacij v zvočni pestrosti in pomaga pri manualni igri doseči kontra oktavo, ne da bi pri tem znižali tudi diskantno igro. Tudi kakemu pedala nevesčemu organistu delitev registra na bas in diskant pride prav, saj tako vsaj delno nadomesti pedalno igro.

Kot se je izrazil p. Hugolin Sattner v svoji strokovni oceni novih orgel, je Dolce 8' verjetno najlepši register teh orgel, po mnenju Sandija Potočnika, intonatorja iz Maribora, pa celo najzlahtnejši register, kar jih je slišal. Tudi na drugem manualu imamo principalni in flavtni štiričevaljski register, kar nam omogoča barvno in jakostno prilagajanje najrazličnejšim potrebam. Doublette 2 2/3' & 2' je iskrič in nežen register, ki prevzema funkcijo miksture na drugem manualu. Oboč 8' je še ena mojstrovina te

orgelske delavnice, saj kljub svoji jezičniški zasnovi zveni tako mehko, da se človek vpraša, ali dejansko sploh gre za jezičnik. Ob spremljavi na tretjem manualu se odlično obnese kot solo register, hkrati pa se prepoznavno vključi v pleno igro in žlahtnosti alikvotov doda neverjetno nežno rezkost.

Slika 15: Spodnji del jezičniške piščali (foto: Brane Košir)

Osnova zvoku v pedalu je krepak *Untersatz* 32', ki je v bistvu zgolj pokriti 16' register iz plemenite smrekovine, *Principal* 16' je odprt in temu primerno konkreten in mogočen. Trije šestnajstčeveljski ustnični registri so pravzaprav redkost pri orglah s tridesetimi registri. Orglavcu je prav zato vedno omogočena primerna basovska osnova v vseh dinamičnih odtenkih. Omeniti je treba še leseno *Posaune* 16', ki je prav tako izreden dosežek, značilen za Goršiča. Prav neverjetno je, kakšno mehko v tonu je dosegel, kljub temu da tudi v plenu »grmenje« slednje pride prav jasno do izraza.

Vsak posamezen register lahko s pridom uporabimo za solo, lahko jih skoraj brez omejitev združujemo v različne celote, še posebej uravnoteženo in mogočno pa orgle zazvenijo v plenu. Gre za res dobro premišljen projekt, ki se je dejansko izkazal za krono dolgoletnega Goršičevega ustvarjanja.

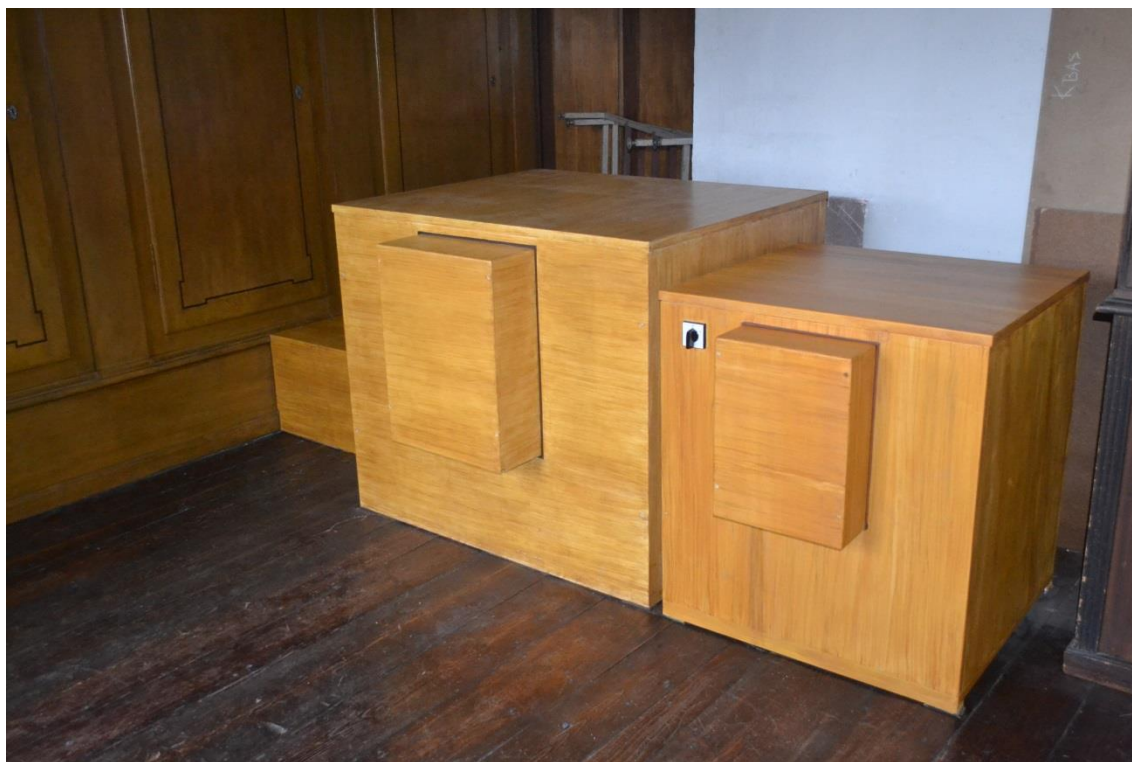
4.3 Značilnosti in posebnosti uršulinskih orgel

Enodelno omaro je naredil Janez Vurnik ml. (1849–1911) iz Radovljice, oče univerzitetnega profesorja arhitekture Ivana Vurnika (1884–1971). Narejena je iz mehkega lesa ter bogato okrašena in pozlačena. V barvi posnema hrastov les. Čez sredino orgel se razteza napis: »Omnis spiritus laudet Dominum.« – citat iz psalma »Vse, kar diha, naj hvali Gospoda« (Ps 150,6). Verjetno je k uspehu pri izdelavi teh orgel pripomoglo dejstvo, da – gledano s prostorskega vidika – ni bilo nobenih omejitev. Notranjost omare je prostorna, smiselno razdeljena na posamezne dele, tako da je prehod med njimi zagotovljen. Opazno je, da je mojster Goršič pri načrtovanju orgel mislil tudi na vzdrževanje in uglaševanje, saj je dostop do vseh delov in piščali prost.

Mojster Franc Jenko je leta 1935 v orgle vgradil električni ventilator lastne izdelave. Najbrž se ni posebno obnesel, saj so ga že čez dve leti zamenjali s kvalitetnim Meidingerjevim, ki je v orglah še danes. Njegov sin mojster Anton Jenko je leta 1976 dodal še enega, ki ga vklopimo le v primeru izvajanja klastrov, ki so pregosti, da bi osnovni motor zagotovil dovolj zraka. Vezana sta zaporedno in pri obnovi orgel ju je mojster Brane Košir izdatno zvočno izoliral, tako da ne povzročata nikakršnega hrupa.

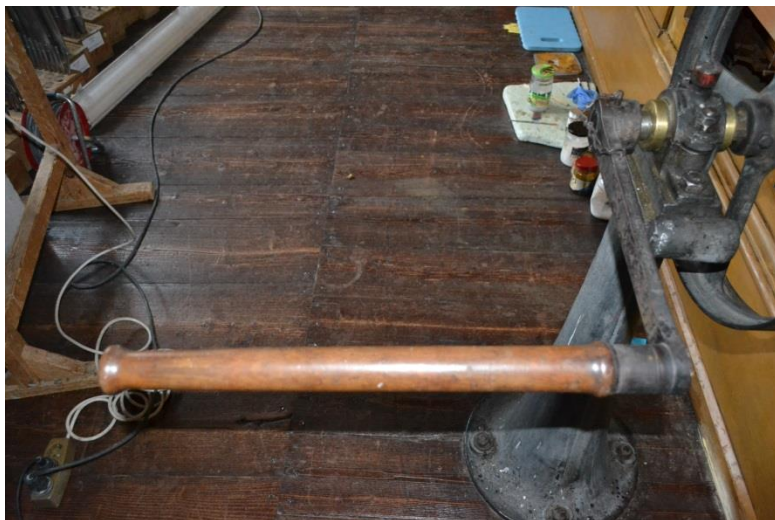
Sliki 16 in 17: Glavna zračna turbina (foto: Brane Košir)

Slika 18: Zvočno izolirani omari za zračni turbini po končani obnovi (foto: Brane Košir)

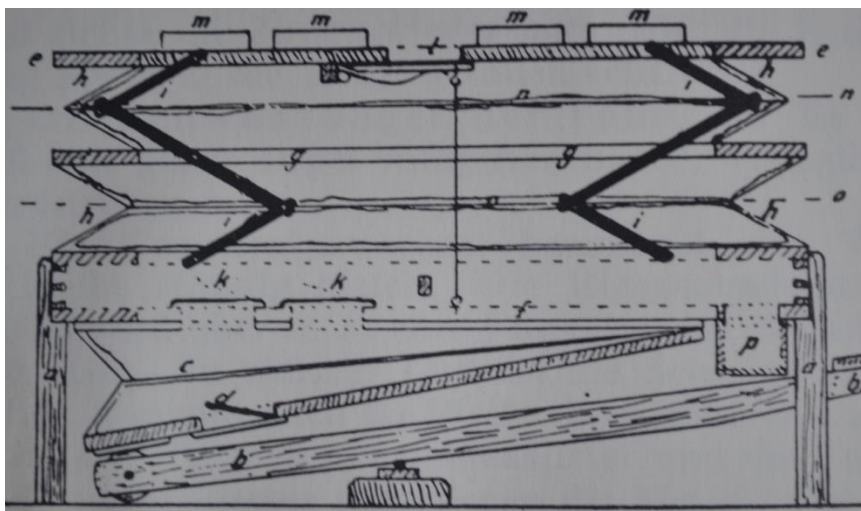
V času gradnje teh orgel še ni bilo električnih turbin za polnjenje mehovja. Rešitev, ki si jo je zamislil in izdelal Franc Goršič, je naravnost briljantna. Gre za tri klinaste zajemalne oz. polnilne mehove, ki se, ko jih raztezamo, z zrakom napolnijo skozi loputo, ki se zaradi vdora zraka ukloni. Ko pa mehove stiskamo, se ta loputa zaradi pritiska zraka zapre in zajetemu zraku ne dovoli, da bi se vrnil, od koder je prišel. Tako gre lahko skozi enake lopute samo še naprej v glavni zbiralni meh. Vsi trije polnilni mehovi so s posebno, v bistvu preprosto mehaniko pritrjeni na kolenčasto gred, ki jih ob vrtenju razteza in stiska. Najbolj inteligentno pa je, da so mehovi z gredjo povezani tako, da se polnijo in praznijo v ternarnem zamiku. Slednje omogoča stalen in konstantno neprekinjen dotok zraka v meh. Na vrtljivi gredi je nameščeno še težko kovinsko kolo s kakim metrom premera, ki služi kot vztrajnik. Gred gre nato skozi steno omare na zunanjo stran, kjer je manjše kolesce z ročajem za pomočnika. Prav neverjetno je, s kakšno lahkoto in brez vsakega napora lahko en sam človek z minimalnimi gibi zagotavlja dovolj sape za še tako »potratno« igranje. Le prvih nekaj vrtljajev je težjih, dokler se ne zažene vztrajnik, po začetnem zagonu pa nam prav ta delo celo olajša. Z ozirom na leto 1891, ko so bile orgle izdelane, gre za res neverjetno iznajdljivost pri reševanju dotoka zraka. V igralniku je kot zadnji manubrij spodaj desno

nameščen Calcantenruf (obarvan z zeleno), ki je orglavčeva povezava z mehačem⁶, ki polni meh. Tako je bilo mogoče s potegom manubrija mehaču sporočiti, kdaj naj napolni meh ali kdaj naj preneha s polnjenjem.

Slika 19: Gred mehanizma za polnjenje meha (foto: Brane Košir)

V orglah so trije mehovi. Glavni, ki napaja prvi manual, pedal in pnevmatske zbiralnike, ima 80 mm pritiska. Iz tega meha gre zrak tudi v drugi in tretji meh; drugi je naravnian na 70 mm in tretji na 60 mm. Ti podatki potrjujejo, kako je Goršič sapni pritisk prilagodil značaju in vlogi posameznega manuala. Čeprav bi za zanesljivejše in hitrejše delovanje zbiralnikov v glavnem mehu potreboval višji zračni pritisk, je ostal pri nižjem pritisku; odločal se je med tehniko in foniko in izbral, kot je narekovala najboljša zvočnost piščali in registrov.

Slika 20: Shema glavnega in polnilnega meha (foto: Brane Košir)

⁶V času, ko orgle še niso bile elektrificirane, je bil to pomočnik, ki je poganjal meh.

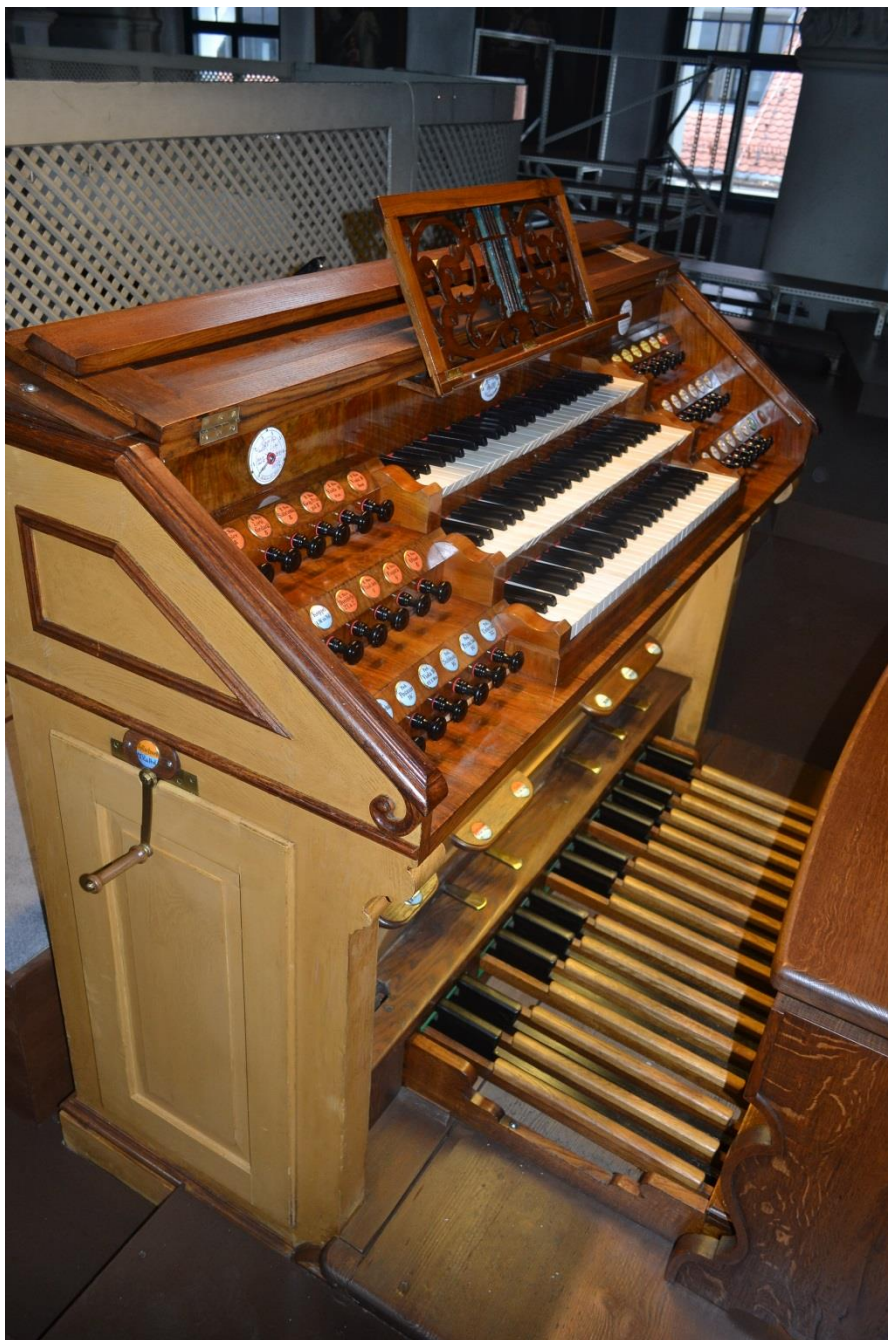
Pri enem večjih vzdrževalnih posegov v orgle leta 1976 je mojster Anton Jenko zaradi boljšega delovanja mehov za zveze in zbiralnike uporabil višji sapni pritisk. Zaprl je kanal iz skladiščnega meha in naredil nov dovod zraka po treh plastičnih ceveh neposredno od glavne električne turbine. Pri obnovi orgel v letu 2014 je restavrator mojster Brane Košir ohranil in uporabil koristno idejo Antona Jenka. Odstranil je neavtentične plastične dodatke in višji sapni pritisk v mehove za zveze in zbiralnike pripeljal po izvirnem Goršičevem kanalu.

V orglah je še nekaj manjših izravnalnih mehov, ki so pritrjeni na kanalih med mehovi in sapnicami. Ti služijo za blaženje zračnih sunkov, ki se lahko pojavijo zaradi zelo artikuirane igre v akordih. Na tonu se to odraža kot neželeno valovanje, vendar pa izravnalni mehovi (ti niso obteženi kot glavni trije, pač pa jih stiska preprosta vzmet) ublažijo in izničijo nenadno in sunkovito praznjenje meha. Zanimive so vzmeti: gre za preprosto, nekoliko debelejšo žico, ki je nekajkrat zavita. Da je mojster dosegel ravno pravšnjo silo vzmeti, se je moral (tudi pri tem povsem tehničnem delu) povsem zanesti na svojo zdravo pamet in pravi občutek.

Slika 21: Izravnalni meh (foto: Brane Košir)

Igralnik je velik in udoben. Vsi trije manuali so speljani od C do f^3 , pedal pa od C do d^1 . Obseg je nekoliko manjši, kot bi si danes želeli, ampak v času izdelave teh orgel je bil tak običajen. Slednje nam onemogoča dosledno igranje nekaterih skladb, čeprav so bile napisane veliko pred nastankom teh orgel: Bachova Toccata in fuga v F-duru BWV 540, napisana v začetku 18. stoletja, zaradi pedala, ki se vzpne do f^1 , na teh orglah žal ni dosledno izvedljiva.

Slika 22: Že restavriran igralnik (foto: Brane Košir)

Avtentično, lepo obdelano Goršičevo klop, je ob restavriranju mojster Košir predelal le toliko, da je sedaj nastavljiva po višini in tako podlaganje deščic pri višjih orglavcih ni več potrebno. Gre za minimalen, a nadvse koristen poseg.

Slika 23: Že obnovljena klop (foto: Brane Košir)

Tudi pokrov igralnika je že sam po sebi prava umetnina. Ko ga zložimo in potisnemo na svoje mesto, zavzame neverjetno malo prostora. Izvlečemo umetelno izrezljan notni pult z gibljivo deščico za note; če jih ne uporabljamo, lahko deščico privzdignemo in si s tem povečamo zorni kot na tretji manual. Ob desnem delu pulta je še viden nastavek, kamor so si nekoč lahko postavili svečo in jo s preprostim

mehanizmom oddaljili od pulta, da je osvetljevala note in manuale. Žal se je del tega »svečnika« izgubil, čeprav se spomnim, da je bil pred tridesetimi leti še tam.

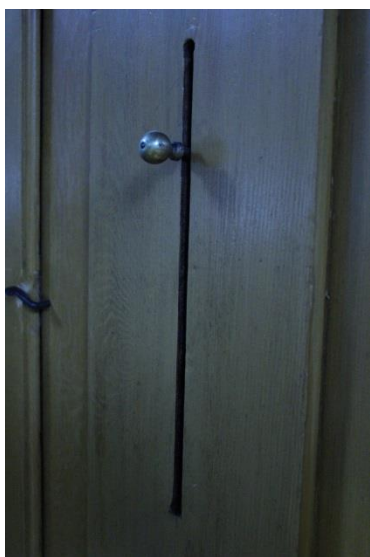
Celo problem *crescenda* in *decrescenda* je Goršič vsaj na drugem manualu rešil z veliko mero iznajdljivosti. V levem kotu nad pedalom se namreč nahaja kolesce, ki preko domiselnega mehanizma v igralniku ob vrtenju z nogo postopno vklaplja registre drugega manuala. Nad zgornjo vrsto manubrijev pa je nekakšna ura, kjer so namesto številk vpisana imena registrov. Kazalec kaže, katere registre smo že odprli oz. zaprli. V bistvu gre za pravi analogni števec. Ampak to še ni vse – isto kolesce se lahko premika tudi s pomočjo ročice na levi strani igralnika, ki je namenjena pomočniku, saj je orglavec z igralnika ne doseže.

Slika 24: Pedal za *crescendo* (foto: Marcel Bukovec)

Nad pedalno klaviaturo je pet stopalk, od katerih sta dve namenjeni levi nogi; gre za pnevmatska zbiralnika *forte* in *fortissimo* za drugi manual in pedal. Tri stopalke pa so namenjene desni nogi; prva, mehanska za *forte* na prvem manualu in v pedalu, druga in tretja, ki sta pnevmatski, služita za *fortissimo* na prvem manualu in v pedalu; potem je tu še *tutti*, ki je v bistvu generalni *tutti* za vse tri manuale in pedal in torej odpre vse registre. Koliko moči je potrebne za odprtje več registrov z eno potezo, se vidi pri edinem mehanskem zbiralniku *forte* I/P. Kot že omenjeno, je mojster Fran Goršič od delavnice Gebrüder Link odkupil patent za pnevmatske zbiralnike, pri katerih se s pritiskom na stopalko v eni sami sekundi napolni meh, ki nato preko nekakšnih grabljic potegne mehanizem za odpiranje določenih registrov. Na ta način se težko in zamudno delo odpiranja oz. zapiranja večjega števila registrov hkrati izpelje z eno samo potezo noge. Gre za še eno Goršičevo odlično in koristno zamisel.

Mojster Goršič, ki je bil hkrati večč organist, se je dobro zavedal, da je bil v tistem času, ko še niso obstajali zračni ventilatorji, pomemben podatek o stanju količine akumuliranega zraka v glavnem mehu. Tako si je na orglavčevi desni strani omare in pri mehaču, ki je bil ob zadnji steni orgelske omare, omislil kazalnik, ki prikazuje stanje meha. Gre za preprost mehanizem, vrstico, ki je povezana z glavnim mehonom. Ta dviguje ali spušča medeninast kazalnik, ki je viden orglavcu in mehaču. Tako sta bila oba, orglavec in mehač, ves čas obveščena o nivoju zračne mase v mehu. Sistem omogoča, da bi lahko mehač še danes poganjal mehove in zagotavljal zadostno in primerno zalogo zraka.

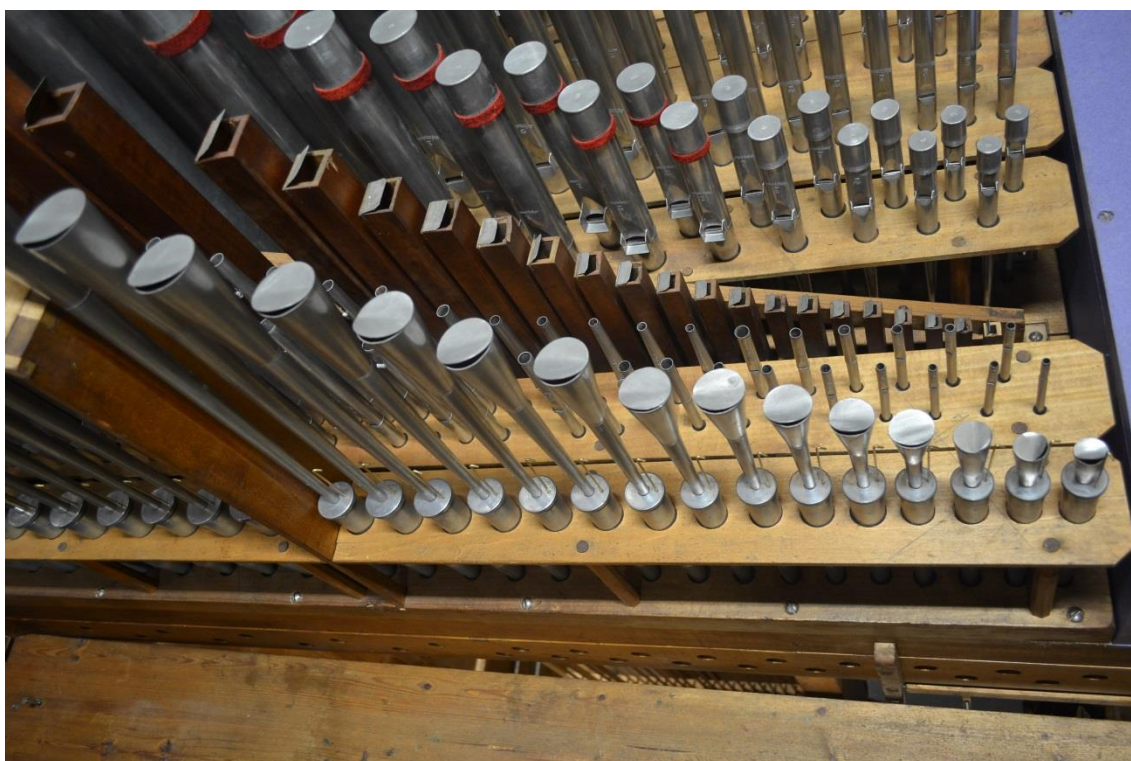
Slika 25: Kazalnik napoljenosti meha (foto: Marcel Bukovec)

Orgle nimajo lesenega stropa, kot bilo pričakovati, pač pa so prekrte s tkanino, ki prepušča zvok in pomembno prispeva, da se v inštrument ne poseda prah.

Opazimo lahko, da se je Goršič posebno potrudil pri izdelavi jezičniških registrov. Naležna površina, kjer jeziček udarja ob kovinski žlebiček, je pousnjil in tako bistveno omehčal zvok, ki zato nima značilnega kovinskega zvena. Tudi pokrite piščali so na mestu, kjer se stikata piščal in pokrov, skrbno prekrte s tanko plastjo usnja oz. filca. Tesnjenje pri pokrovih pokritih piščali mora biti natančno, da zrak nikjer ne uhaja, hkrati pa mora biti pokrov zaradi uglaševanja premakljiv tako navznoter kot navzven. Mojster Košir je v obnovo in prilagoditev teh tesnilnih materialov vložil veliko truda in časa, da je po dolgih desetletjih izsuševanja dosegel prvotni učinek usnja in filca, saj sta slednja pri večjem delu piščali postala neprožna in krhka.

Slika 26: Spodnji del Posaune 16' (foto: Brane Košir)

Slika 27: Piščalje II. manuala z Oboo 8' (foto: Brane Košir)

Slika 28: Obnovljena in dobro zatesnjena pokrita piščal (foto: Brane Košir)

Na sapnicah – zlasti tam, kjer je les zaradi manjših in ožjih piščali navrtan v razmaku le nekaj centimetrov – je z leti prišlo do razpok, skozi katere je začel uhajati zrak. Ker mora biti sapnica neprodušno zaprta, je restavrator Košir v vse te razpoke vstavil in prilepil furnir, da je z njim zapolnil nastali prostor in sapnico tako ponovno neprodušno zaprl. Na nekaterih mestih med registrskimi prekati, kjer spodaj ni zraka, pa je naredil zareze, ki omogočajo, da se les zaradi temperaturnih in vremenskih sprememb (različne stopnje vlage povzročajo krčenje in širjenje lesa) lahko prilagaja, ne da bi pri tem spet počil tam, kjer je najšibkejši, torej pri luknjah, ki vodijo zrak do piščali.

Sliki 29 in 30: Stanje sapnic pred in po restavriranju (foto: Brane Košir)

Kar zadeva izbiro menzur piščali pri principalnih registrih, opazimo, da Goršič v spodnji legi ni pomembno odstopal od standardne tabele menzur, navzgor pa je menzure razširil. Pri tem posebej izstopa njegov Flût a pavillon 2', ki je tudi močneje intoniran. Orgle kljub močnejši intonaciji v zgornji legi ne »kričijo«, ker imajo alikvoti potrebno podlago. Tako imajo te orgle graviteto, kakršno pričakujemo. Tudi v visokih legah ton ostaja jasen in se v obilni akustiki uršulinske cerkve ne »zamaže« prekomerno.

5. NAJPOMEMBNEJŠI USTVARJALCI NA TEH ORGLAH

S. M. Eleonora Hudovernik se je rodila leta 1863 v ugledni radovljiški družini. Kot osemletna deklina je prišla v uršulinsko šolo v Ljubljano in 1881. ji je prof. Dumba, ravnatelj dunajskega konservatorija, ponudil študij glasbe, vendar se je odločila za duhovni poklic. Toda glasba jo je spremljala vse življenje. V meščanski šoli in na učiteljskišči je poučevala glasbeni pouk in petje. Orgel se je učila pri znamenitem Antonu Foersterju, slovela pa je kot izvrstna organistka in spretna improvizatorka. Ob tem je tudi skladala in vodila uršulinski kor. Za svoje umetniško ustvarjanje je leta 1937 prejela odlikovanje, red jugoslovanske krone V. reda. Umrla je leta 1945.

Slika 31: Na pokrov igralnika nalepljena spominska podobica, izdana ob smrti s. M. Eleonore Hudovernik, ki jo je restavrator Košir ohranil. (foto: Marcel Bukovec)

S. M. Egidija Mencin se je rodila leta 1887 v Ljubljani. Pri 23. letih je vstopila v uršulinski samostan. Orgle je študirala pri skladatelju Stanku Premrlu, petje in klavir pa na Konservatoriju Glasbene matice. Vse do izгона uršulink iz samostana leta 1949 je bila regens chori v uršulinski cerkvi v Ljubljani. Do svoje smrti leta 1972 je delovala kot organistka v romarski cerkvi na Brezjah.

S. Cecilija Kobal se je rodila leta 1944 v Vrhpolju pri Vipavi. Po vstopu v uršulinski samostan je študirala orgle pri prof. Hubertu Bergantu na ljubljanski glasbeni akademiji, podiplomski študij pa je opravila na graškem konservatoriju. Poučevala je orgle na Orgelski šoli Teološke fakultete v Ljubljani in v Novi Gorici. Koncertirala je po Sloveniji in v tujini. Umrta je leta 1991.

Primož Ramovš se je rodil leta 1921 v Ljubljani. Kompozicijo je študiral pri profesorju Slavku Ostercu na Akademiji za glasbo v Ljubljani, izpopolnjeval pa se je pri prof. Alfredu Caselli v Rimu. Vse svoje življenje je bil organist pri uršulinkah v Ljubljani in je slovel kot izvrsten improvizator. Na Slovenskem je bil najbrž prvi, ki je v cerkveni prostor vnesel atonalno harmonijo. Umrta je leta 1999.

6. ZAKLJUČEK

Dejstvo je, da imajo te orgle posebno žlahten ton, ki je hkrati mogočen, a ostaja mehak. Na osnovi raziskave zaključujem, da je na to vplivalo več dejavnikov:

1. Uporaba zelo plemenitih materialov (visok odstotek kositra pri kovinskih piščalih, kvaliteten smrekov in drug les za lesene piščali in orgelsko omaro);
2. Premišljena dispozicija in izbira menzur piščali na osnovi dolgoletnih izkušenj;
3. Dosledna izpeljava vseh piščali za vse tone, tudi večvrstne alikvotne registre;
4. Prava izbira in intonacija obeh jezičnikov;
5. Uporaba nekoliko nižjega pritiska na drugem in še bolj na tretjem manualu;
6. Akustika uršulinske cerkve in resonančne lastnosti orgelske omare;
7. Mojstrsko intoniranje.

Tako so široko znanje, iznajdljivost, spretnost, dober okus, glasbena in tehnična izobrazba ter prefinjeno uho Franca Goršiča in seveda zaupanje, ki so mu ga z naročilom orgel izkazale sestre uršulinke, botrovali nastanku tega izvrstnega inštrumenta. Ni si težko zamisliti navdušenja in vzhičenosti vernikov in poznavalcev, ko so jih daljnega 25. oktobra 1891 prvič zaslišali. In to v času, ko še ni bilo nobenih drugih možnosti za poslušanje glasbe, kot priti v dvorano ali cerkev in slišati glasbo v živo. Orgle, ki že dolgo niso več največje pri nas – še vedno in po restavraciji v letih 2013/14 spet –, opravičujejo sloves največjega slovenskega orglarja, Franca Goršiča.

Slika 32: Obnovljene uršulinske orgle v vsej svoji lepoti (foto: spletna stran)

8. LITERATURA IN VIRI

- Arhiv uršulinskega samostana v Ljubljani.
- Goršič, France (1967): Orglarski mojster Franc Goršič (1836–1898) : (spomini na očeta). Časopis za slovensko krajevno zgodovino Kronika (Ljubljana), letnik 15, št. 2 <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-MPEAWMUU> (obiskano 15. 2. 2019).
- http://zupnija-lj-sv-trojica.rkc.si/?page_id=238 (obiskano 5. 5. 2019)
- https://sl.wikipedia.org/wiki/Franc_Gor%C5%A1i%C4%8D (obiskano 5. 5. 2019)
- Jakopič, Tadej (2013): Mojster tisočerih spretnosti. Nadarjeni Rod Medičarjevih iz ljubljanskega predmestja Krakovo. Ljubljana: Župnija Trnovo.
- Kogoj, Marija Jasna (2006): Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo : Uršulinski samostan v Ljubljani na prehodu iz avtonomije v Rimsko unijo, s posebnim poudarkom na šolstvu v letih 1868 in 1918. Ljubljana: Družina.
- Škulj, Edo (2004): Goršičeva orgelska delavnica. Ljubljana: Družina.
- Škulj, Edo in Dobravec, Jurij (2018): Orgle Slovenije. Pipe organs of Slovenia. Jarina Bohinj – Ars Organi Sloveniae.
- Zasebni arhiv mojstra Braneta Koširja.